

ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДА ЙЎЛОВЧИ ТАШИШ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Озатбеков Юсупхон Фарход ўғли

Тошкент давлат транспорт университети мустақил изланувчиси

Email: yusuf.ozzbekov@mail.ru

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 11 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss11/a8	Ушбу мақолада темир йўл транспортида йўловчи ташишнинг иқтисодий асосларини ривожлантиришни белгилаб берувчи асосий йўналишлар, темир йўл транспорти йўловчи ташиш фаолиятини иқтисодий ривожлантиришнинг асосий вазифалари, Ўзбекистонда темир йўл транспорти иши кўрсаткичлари тенденциялари тадқиқ этилди. Темир йўл транспорти таркибий ислох қилишнинг энг муҳим шартлари кўрсатиб берилди. <i>йўловчи ташиш, ривожлантириш йўналишлари, иш кўрсаткичлари, самарадорлик, хизмат кўрсатиш сифати, йўловчи ташиш самарадорлиги, хизматлар бозори, рақамли трансформация, модернизациялаш.</i>
KEYWORDS	

Кириш (Введение/Introduction)

Темир йўл транспорти, дунёнинг кўпгина мамлакатларида одамлар ва товарларни ташишда муҳим роль ўйнайди. 2022 йилда глобал темир йўл йўловчи ташиш бозори, тахминан 250 миллиард АҚШ доллари айнан темир йўл хизматларидан келиб чиқди. Ўзбекистонда эса, темир йўл транспорти, иқтисодиётда алоҳида аҳамиятга эга, чунки мамлакатнинг узунлиги 4,000 км дан ортиқ темир йўл тармоғи мавжуд.

Ўзбекистонда темир йўл транспорти фаолиятини ривожлантиришдаги асосий муаммолардан бири — инфратузилмани модернизациялаш зарурияти, бу эса 2019 йилда қабул қилинган "Темир йўл транспорти ривожлантириш дастури"да ҳам таъкидланган. Дастурда 2024 йилгача замонавий поездлар, хизмат кўрсатишни яхшилаш ва йўловчиларнинг талабларини қондириш мақсадида 10 триллион сўмдан ортиқ инвестицияларни жалб этиш кўзда тутилган.

Шу билан бирга, йўловчи ташиш фаолиятининг самарадорлиги ва кўрсаткичлари, жумладан, йўловчилар сони, рейслар сони, ва хизмат сифатини оширишга доир талаблар ҳали ҳам ҳал этилиши керак. Бундан ташқари, замонавий технологияларни жорий этиш ва рақамли трансформацияни амалга ошириш жараёнида кўплаб имкониятлар очилади.

Темир йўл транспорти йўловчи ташиш фаолиятига бўлган талабни прогнозлаш учун аввало йўловчи ташишни режалаштириш йўналишларини билан танишиш лозим.

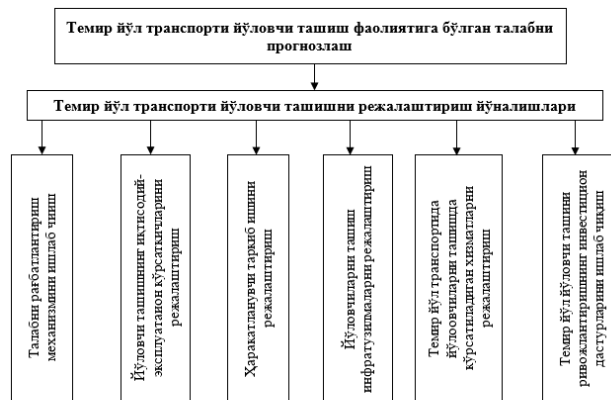
Темир йўл транспортида йўловчи ташишни режалаштириш ва талабни қондириш йўналишларини кўрсатади, бунда иқтисодий кўрсаткичлар, харажатлар, инфратузилма ва йўловчи қулайликлари каби турли жиҳатлар эътиборга олинади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Обзор литературы / Literature review).

Темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятини ривожлантириш бўйича адабиётлар таҳлили кўпгина илмий мақолалар, монографиялар ва амалий тадқиқотларни қамраб олади.

Адабиётларда темир йўл транспортининг иқтисодий самарадорлиги, рақобатбардошлиги ва йўловчи ташиш фаолиятининг иқтисодий омили муфассал кўриб чиқилган [1,2,3].

Йўловчиларга хизмат кўрсатиш сифатини оширишга доир тадқиқотларда, А. Н. Сидоровнинг "Хизмат кўрсатиш тизими ва йўловчи ташиш", йўловчиларнинг талаблари, хизматнинг барқарорлиги ва миқдорларни жалб қилиш механизмлари ўз ичига олинган [4].

1-расм. Темир йўл транспорти йўловчи ташиш фаолиятига бўлган талабни прогнозлаш

Халқаро тажрибаларни таҳлил қилишда, К. Л. Петровнинг "Темир йўл транспорти: халқаро тажрибалар ва Ўзбекистон" мақоласида, бошқа мамлакатлар билан таққосланганда Ўзбекистондаги темир йўл транспортининг ривожланиши муҳокама қилинган [5].

Каримов М. (2020) — "Йўловчи ташишда рақобат ва самарадорлик". Каримов ўзининг тадқиқотида йўловчи ташиш соҳасида рақобатни таҳлил қилишга ва самарадорликни оширишга олиб боради. Ушбу тадқиқотда замонавий маркетинг стратегияларини ҳам кўриб чиқади, бу эса йўловчиларни жалб қилишда муҳим аҳамиятга эга [6].

Ғ.Самадов, А.Зоҳидов, А.Гуламов ва М.Равшановларнинг фикрича "транспорт тизими — бу юк ва йўловчиларни ўз манзилига етказиш жараёнида ўзаро алоқаси бўлган транспорт турари ва

инфратузилмалари мажмуаси, яъни ўзаро боғлиқ бўлган транспорт секторлари, меҳнат ресурслари ҳамда мамлакат иқтисодийтини

1-жадвал. ЯИМ ҳажми, транспорт хизматлари ва темир йўл транспортида ташиш ва сақлаш тармоғининг қўшилган қийматининг ўлуши.

Йил	ЯИМ ҳажми, млрд.сўм	Транспорт хизматлари, млрд.сўм	Темир йўл транспортида ташиш ва сақлаш тармоғининг қўшилган қийматининг ўлуши %
2014	186 829,5	19 617,1	10,5
2015	221 350,9	23 684,5	10,7
2016	255 421,9	28 607,2	11,2
2017	317 476,4	36 164,8	11,5
2018	424 728,7	44 159,4	11,8
2019	529 391,4	55 479,5	11,9
2020	602 551,4	53 662,9	13,1
2021	738 425,2	67 202,9	12,1
2022	888 341,7	81 006,6	11,4

самарали бошариш мақсадида транспортнинг барча турларини бошқарув тизими тушинилади”[7].

Адабиётлар таҳлили, темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятини ривожлантириш бўйича қўлаб ўрганишлар ва таклифларни ўз ичига олади[8,9,10,11,12]. Иқтисодий асослар, ташкилий структура, замонавий технологиялар ва хизмат кўрсатиш сифати, шунингдек, халқаро тажрибалар — бу соҳа ривожланишига асос бўлади.

Тадқиқот методологияси (Методология/Methodology).

Темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятини ривожлантириш муаммоларини таҳлил қилиш мақсадида миллий ва хорижий олимларнинг илмий изланишлари натижалари мазкур тадқиқотнинг назарий-услубий асосини ташкил этди. Мақолани тайёрлаш жараёнида абстракт ва аналитик кузатиш, қиёсий ва омили таҳлил, танланма кузатув, таққослаш, иқтисодий-статистик, диаграммаси ва аниқ муддатда каби усуллардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар (Анализ и результаты/ Analysis and results).

Харажатларни самарали бошқариш ва оптималлаштириш орқали

Поездларда замонавий қулайликлар (WI-FI, кондиционерлар, қулай ўриндиклар) йўловчиларнинг сафар давомида қулайлигини оширади. Бошқа қулайликлар, масалан, зарядловчи нуқталар ва ошхона вагонлари жорий қилиниши, йўловчиларнинг фаолиятдан қониқишини таъминлашда муҳимдир.

Тарифлар ва харажатлар ўртасида мувозанатни сақлаш, йўловчи ташиш фаолиятининг барқарор ривожланишини таъминлайди.

Хизмат кўрсатиш сифати юқори бўлса, йўловчиларнинг қайтадан сафар қилиш эҳтимоли ҳам ошади. Мисол учун, йўловчилар учун қулайликлар яратиш, транспорт хизматларига бўлган ишончни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

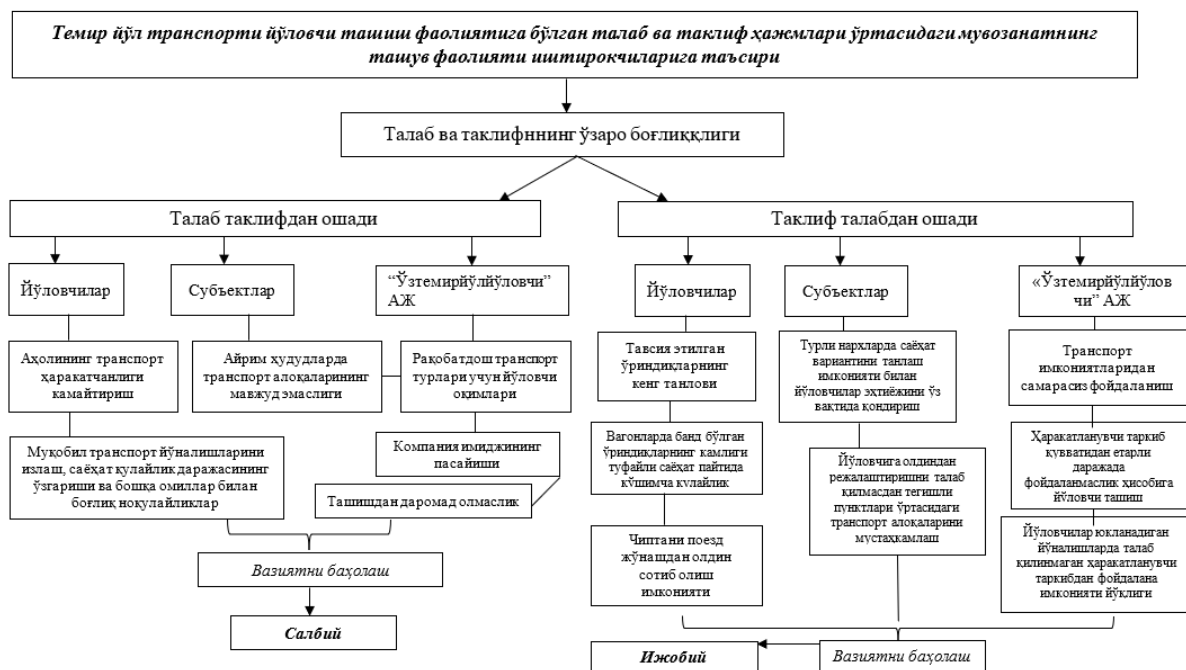
Сифатли хизмат кўрсатиш, темир йўл транспортининг рақобатбардошлигини сақлаб қолиш имкониятини яратади. Бу эса йўловчиларни жалб қилиш ва юбориш самарадорлигини оширишга олиб келади.

2-жадвал

Темир йўл транспорти йўловчи ташиш фаолиятининг асосий кўрсаткичлари

Йиллар	Йўловчи айланмаси, млн.йўл-км	Йўловчи ташишдан олинган даромад, млн.сўм	Йўловчи ташишга кетган харажат млн.сўм
2014	3 759,5	232 321,0	199 259,3
2015	3 757,7	189 147,1	175 184,8
2016	3 933,6	221 372,6	180 431,7
2017	4 293,9	302 489,5	214 055,9
2018	4 329,8	330 860,7	263 213,7
2019	4 385,2	379 024,3	287 698,1
2020	1 794,9	227 977,4	214 854,8
2021	3 130,2	335 286,0	296 110,6
2022	3 549,4	415 440,9	347 780,8
2023	3962,7	532 778,5	468 344,4

Йўловчи ташиш фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини ошириш учун тариф сиёсатини мослаштириш, харажатларни оптималлаштириш, хизмат кўрсатиш сифати ва йўловчилар учун қулайликларни яратиш муҳимдир. Буларнинг барчаси йўловчиларнинг қониқишини ошириш ва темир йўл транспортининг

2-расм. Темир йўл транспортда йўловчи ташиш фаолиятини ривожлантиришнинг методологик асоси¹

рентабеллигини ошириш мумкин. Инфратузилмани модернизациялаш, поездлар паркларини янгилаш ва техник хизмат кўрсатиш харажатларини камайиши муҳимдир.

Хизмат кўрсатувчи ходимларнинг сонини оптималлаштириш ёки уларнинг малакасини ошириш, фаолиятнинг иқтисодий натижаларини яхшилашда муҳим роль ўйнайди. Малака ошириш курслари, ходимларнинг профессионаллик даражасини оширишига ёрдам беради.

рақобатдошлигини таъминлашга ёрдам беради (2-3-расмлар).

Темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятига бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанат, транспорт хизматларининг самарадорлиги ва рақобатбардошлигини белгилайди.

• Талаб: Йўловчиларнинг талабини кўрсатади, бунинг асосий омиллари:

Аҳолининг даромадлари, иқтисодий ривожланиш ва инфляция даражаси талабни таъсир этади. Хизматнинг сифати, поездлар ва

3-расм. Темир йўл транспорти йўловчи ташиш фаолияти иқтисодий ривожланиш даражаларининг рейтинг шкалас

инфратузилма шароитлари йўловчиларнинг талабини шакллантиради. Тарифларнинг мослиги ва мослашувчанлиги, йўловчиларнинг хизматларга бўлган талабини ошириши мумкин.

- Таклиф: Таклифнинг хажми ва сифати, транспорт фаолияти иштирокчиларига (мамлакат, операторлар, инвестициячилар) таъсир этади:

Поездлар парklarини янгилаш, инфратузилмани модернизациялаш ва хизматларни такомиллаштириш таклифни самарали таъминлайди. Ташувчиларнинг инвестиция имкониятлари ва стратегиялари, йўловчи ташиш фаолиятининг самарадорлигини белгилувчи омиллардир.

Талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанатнинг бузилиши, ташувчиларнинг иқтисодий самарадорлигини камайтиради. Агар талаб камайса, ташувчиларнинг даромадлари пасаяди, бу эса уларнинг инвестиция қилиш имкониятларини чеклайди. Ташувчиларнинг мослашувчанлик қобилияти, тарифларни белгилувчи сиёсат ва хизматларни модернизациялашда янги стратегик қарорлар қабул қилиш заруратиға олиб келади.

Талабнинг ошиши, йўловчиларнинг хизматдан қониқшини оширади. Агар талаб юқори бўлса, поездлар тезроқ, кенг хизматлар билан таъминланади.

Тарифларнинг мослашувчанлиги, йўловчиларнинг талабларига мос равишда белгиланиши керак. Агар тарифлар юқори бўлса, йўловчиларнинг хизматдан фойдаланиш эҳтиёжи камайди.

3-жадвал
Темир йўл орқали йўловчиларни ташиш учун даромадлар ва харажатлар, млн.сўм

		Умумий	Халқаро	Маҳаллий
2014	Даромад	232 321,0	117 008,8	115 312,2
	Харажат	199 259,3	-	-
2015	Даромад	189 147,1	68 933,4	120 213,7
	Харажат	175 184,8	-	-
2016	Даромад	221 372,6	75 343,2	146 029,4
	Харажат	180 431,7	-	-
2017	Даромад	302 489,5	123 179,0	179 310,5
	Харажат	214 055,9	-	-
2018	Даромад	330 860,7	121 820,1	209 040,6
	Харажат	263 213,7	-	-
2019	Даромад	379 024,3	101 125,1	277 899,2
	Харажат	287 698,1	-	-
2020	Даромад	227 977,4	60 764,5	167 212,9
	Харажат	214 854,8	-	-
2021	Даромад	335 286,0	9 330,5	325 955,5
	Харажат	296 110,6	-	-
2022	Даромад	415 440,9	32 688,3	382 752,6
	Харажат	347 780,8	-	-
2023	Даромад	532 778,5	57 632,3	475 146,2
	Харажат	468 344,3	-	-

Темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятига бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанат, ташув фаолияти иштирокчилари, йўловчилар, иқтисодий ҳолатлар ва рақобат шароитларини белгилайди. Талаб ва таклифнинг мувозанатини сақлаш, транспорт хизматларининг самарадорлигини, сифати ва рақобатбардорлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун тариф сиёсатини мослаштириш, инфратузилмани модернизациялаш ва хизмат кўрсатиш сифатини ошириш зарур.

Таклифнинг юқори бўлиши натижасида турли субъектлар ва йўловчиларни жалб қилиш мақсадида маркетинг, реклама ишларини кучайтириш зарурати. Ташиш харажатларини оптималлаштириш ва сарфларни камайтириш учун махсус чоралар қўриш. Бу структура темир йўл транспортидаги талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанатни таъминлашга қаратилган турли омилларни қамраб олади.

Ушбу жадвал темир йўл транспорти йўловчи ташиш фаолияти иқтисодий ривожланиш даражаларининг рейтинг шкаласини тасвирлайди. Қолаверса, жадвал темир йўл транспорти компанияларининг иқтисодий ривожланиш ва сифати бўйича тоифаларини кўрсатади.

Хулоса (Заключение, Conclusion).

Темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятини ривожлантириш, иқтисодий, техник ва экологик жиҳатлардан барқарор ривожланишни талаб қилади. Инфратузилмани модернизация қилиш ва янгилаш, замонавий инновациялар, рақамли технологиялар ва экологияга бўлган эътибори орқали йўловчилар учун қулай, хавфсиз ва самарали транспорт тизимини шакллантириш мумкин. Қуйидаги берилаётган таклифлар:

- Автоматик мониторинг ва оптимизация механизмларини жорий қилиш.
 - Мобил иловалар орқали индивидуал хизматларни таклиф этиш.
 - Станцияларда интерактив маълумот панеллари ва мобил илова орқали йўловчиларга реал вақтда поездларнинг ҳаракатлари ҳақида маълумот бериш.
 - Йўловчилар учун интерактив мобил иловада виртуал ассистент орқали саволларга жавоб бериш, сафарни режалаштириш ва хизматлар билан боғлиқ маълумотларни тақдим этиш.
- Ушбу инновацион ғоялар, темир йўл транспортида йўловчи ташиш фаолиятининг самарадорлигини, хавфсизлигини, экологик самарадорлигини ва хизмат сифатини оширишга хизмат қилади.

References:

1. Кузнецов, Б. Н. (2020). Темир йўл транспорти: иқтисодий аспектлар. Тошкент: Ўзбекистон Давлат Ноширлиги.
2. Ибодуллаев, М. А. (2021). Транспортни бошқариш: назария ва амалиёт. Тошкент: Ўзбекистон Давлат Ноширлиги.
3. Жумалиев, А. С. (2022). Рақамли технологиялар ва транспорт. Тошкент: Ўзбекистон Давлат Ноширлиги.
4. Сидоров, А. Н. (2023). Хизмат кўрсатиш тизими ва ёловчи ташиш. Тошкент: Ўзбекистон Давлат Ноширлиги.
5. Петров, К. Л. (2023). Темир йўл транспорти: халқара тайрижалари ва Ўзбекистон. Транспорт ва Логистика журналы, 12(3), 45-58.
6. Каримов, М. (2020). Ёловчи ташишда рақобат ва самарадорлик. Тошкент: Ўзбекистон Давлат Ноширлиги.
7. Fayzullayev J.S. (2019) Improvement of Economic Efficiency of Development of Зоҳидов А.А. (2018) Марказий осие транспорт тизимини самарали бошқариш механизмини такомиллаштириш. Иқт. фан. док. ... дис. Автореф., Тошкент.
8. Khamdamov, S. J., Kakhramonova, U., & Usmanov, A. (2024). GREEN ECONOMY AS A DRIVER OF SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH IN UZBEKISTAN. Страховой рынок Узбекистана, 1(8), 64-66.
9. Гуламов А.А. Темир йўл компаниясининг асосий капиталини иқтисодий жиҳатдан баҳолаш методологиясини такомиллаштириш ("Ўзбекистон темир йўллари" АЖ мисолида). Иқт. фан. док. ... дис. Автореф., Тошкент 2020.
10. Khamdamov, S. J. (2024). THE IMPACT OF CENTRAL BANK POLICIES AND DIGITALIZATION ON GDP GROWTH IN UZBEKISTAN. Страховой рынок Узбекистана, 1(6), 7-10.
11. Ярашова В.К. Ўзбекистон транспорт тизимини ривожлантиришнинг макроиқтисодий жиҳатлари. Иқт. фан. док. ... дис. Автореф., Тошкент 2022.
12. Рахимов Х.Ш. Мамлакат транспорт инфратузилмасини ривожлантиришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш (темир йўл транспорти инфратузилмалари мисолида). Иқт. фан. фалсафа доктори дис. Автореферат., Тошкент 2021.